

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה כ: כוס פגומה לקידוש והבדלה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כ: כוס פגומה לקידוש והבדלה

*

רקע

הלכה נוספת הנלמדת מהברייתא "הנכנס לביתו במוצאי שבת" היא "טעמו פגמו". הגמ' מקצרת מאוד בדין זה, ומהות הדין וגדריו מתבררים בדברי הראשונים.

מקורות

- א. גמ' קה:-קו. "שמע מינה מיהא מתני' תמני... קפיד אפילו אחביתא פגימתא"
- ב. רשב"ם ד"ה קפיד אכסא פגימא
תוס' ד"ה קפיד
רא"ש סי' יד, "רבי יעקב בר אידי..."
טור סי' קפב, "ואם אין יין מצוי באותו מקום... ואין לו סמך ולא ראייה"
מרדכי ברכות סי' קפג
- ג. רמב"ם הל' שבת פכ"ט הט"ז, השגת הראב"ד ומגיד משנה
- ד. שו"ע סי' קפב סע' ג-ז, ומשנה ברורה

מרדכי ברכות סי' קפג

בירושלמי משמע דמהני ליה תיקון לכוס פגום בתוספת יין או במים וכן נוהגין בארץ אשכנז, אבל בארץ צרפת נוהגין שכל כוס ששתו ממנו מחזיקין אותו בפגום אם לא יערה הכל לחוץ כל מה שבכוס וימזוג יין אחר לקדש עליו, וכן בברכת המזון.

טור סי' קפב

ואם אין יין מצוי באותו מקום יכול לברך על שכר ושאר משקין, וצריך שלא יהא פגום כדאמרינן בפרק ערבי פסחים שמע מינה טעמו פגמו ר' יעקב בר אידי קפיד אכסא פגימא רב שישא בר אידי קפיד אחצבא פגימא, ודוקא ששתה ממנו אבל אם שפך ממנו לכלי אחר לא חשיב פגום. ופרשב"ם דוקא לכתחלה קפיד אבל מי שאין לו אלא כוס פגום יכול לקדש עליו, ורבינו יואל כתב דאפילו בדיעבד שאין לו אחר אין לברך עליו, והר"מ מרוטנבורג היה נוהג לברך עליו בשעת הדחק. וכתב עוד שאם החזירו מיין של כוס פגום לתוך הקנקן שאין לחוש כלל מלברך על היין שבקנקן משום דקמא קמא בטיל, ויש נוהגין להוסיף על כוס פגום מעט יין לתקנו בכך, וכן יש בירושלמי ויש אומרים דאפילו על ידי מים (שמוסיפין בו) מיתקן, ויש שנותנין בו מעט פירורין של פת ואומרים שמתקן בכך, ומנהג של שוטים הוא ואין לו סמך ולא ראייה.

הסבר הסוגיה

ושמע מינה טעמו פגמו.

[גמ' קה:]

הגמ' מדייקת מהברייתא שטעימה מכוס של ברכה פוגמת אותה. הרמב"ם פוסק דין זה בהלכות שבת [פכ"ט הט"ז]: "כלי שהיה מלא יין, אפילו מחזיק כמה רביעיות, אם שתה ממנו מעט - הרי זה פגמו ונפסל, ואין מקדשין על השאר מפני שהוא כשיורי כוסות". הראב"ד משיג: "ודוקא מן הכוס עצמו". המגיד משנה כותב שדברי הראב"ד סתומים וניתן להבינם בשתי דרכים:

א. רק שתייה מהכוס פוגמת את היין, אך אם מזג מעט ממנו לכוס אחרת או לתוך ידו ושתה, היין שבכוס אינו פגום. מגיד משנה מוסיף שדין זה פשוט וגם הרמב"ם מסכים לו¹.

ב. היין אינו פגום אלא כשהוא בכוס שנפגמה, אך אם שתה מעט יין מהכוס ומזג את השאר לכלי אחר - היין אינו פגום. המגיד משנה אומר שדין זה אינו נכון לדעתו, והיין נשאר פגום אף כשמוזגים אותו לכלי אחר.

לפי הדרך השנייה של המגיד משנה בהסבר דברי הראב"ד, המחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד היא במהות דין כוס פגומה. לדעת הרמב"ם הדין הוא דין ביין, יין ששתו ממנו הוא "שיורי כוסות" ואין לקדש או להבדיל על יין זה. לדעת הראב"ד הדין הוא דין בכוס, כוס ששתו ממנה אינה ראויה לקידוש והבדלה, ולכן מזיגת היין לכוס אחרת מכשירה אותה.

הרשב"ם [ד"ה קפ"ד אכסא פגימא] סובר שטעימה פוגמת לכתחילה בלבד, אבל אם אין יין אחר ניתן לברך אף על כוס פגומה. תוס' [ד"ה קפ"ד] חולקים על הרשב"ם אך מתירים לסמוך עליו בשעת הדחק. רבינו יואל [מובא בראבי"ה ח"ב סי' תק"ד, ובטור סי' קפ"ב] סובר שפגימה מעכבת גם בדיעבד ואין לברך על הפגום אף כשאין לו יין אחר.

נחלקו הראשונים כיצד מתקנים יין פגום. הרא"ש [סי' יד] מביא ירושלמי [פ"ז ה"ה (נה:)] שממנו משמע כי ניתן לתקן כוס פגומה על ידי הוספת מעט יין או אפילו מים. יין פגום פסול מפני שהוא "כשיורי כוסות" והוספת מעט יין מפקיעה ממנו שם "שיריים". המרדכי [ברכות סי' קפ"ג] מביא שבצרפת סברו שלא ניתן לתקן יין פגום על ידי הוספת מעט יין, וכך מביא הב"ח [סי' קפ"ב סע' א-ב ד"ה והר"ם מרוטנבורק] בשם המהר"ם מרוטנבורג. הב"ח מסביר שהיין שמוסיפים ליין הפגום בטל ברוב, ואף הוא נפגם.

הטור [סי' קפ"ב] מביא בשם המהר"ם מרוטנבורג, שניתן לתקן את פגימת היין על ידי מזיגתו לקנקן מפני "שקמא קמא בטיל". בדברי המהר"ם מרוטנבורג שני חידושים: א. אף שאסור לבטל איסורים לכתחילה, כאן מותר לבטל לכתחילה - היין אינו אסור אלא פגום ומותר לבטל פגימה לכתחילה. ב. ניתן לבטל את היין הפגום אף כשאין בקנקן ששים כנגדו שכן היין הפגום בטל קמא קמא.

להלכה פוסק הב"ח [שם] שכיוון שיש מחלוקת ראשונים כיצד לתקן את פגימת היין, יש לתקן בשתי הדרכים: יש להוסיף מעט יין לכוס, כדי לתקן את הפגימה לפי שיטת הרא"ש,

¹ דין זה מפורש בטור, אך הרשב"א [ד"ה תרי לא הו, הביאו הבית יוסף סי' קפ"ב סע' ג ד"ה ומ"ש רבינו ודוקא ששתה ממנו] מביא שהראב"ד חולק על כך.

ואחר כך למזוג את כל הכוס לקנקן מעט מעט, וכך לתקן את הפגימה לפי שיטת המהר"ם מרוטנברג.

סיכום

הגמ' אומרת שטעימה מיין שבכוס פוגמת, ואין לקדש, להבדיל ולברך ברכת המזון על כוס יין זו. נחלקו הראשונים במהות הדין, בגדריו וביכולת לתקן יין פגום. רוב הראשונים סוברים שטעימה פוגמת את היין, המוגדר שיורי כוסות, והראב"ד, לפי הסברו השני של המגיד משנה, סובר שטעימה פוגמת את הכוס, אך ניתן למזוג את שארית היין לכוס אחרת ולברך עליה. הרשב"ם סובר שאם יש לו רק יין פגום יכול לברך עליו, ואילו רבינו יואל סובר שאין לברך על יין פגום אף כשאין לו יין אחר. הרא"ש סובר שניתן לתקן את היין הפגום על ידי הוספת יין או מים, ואילו המהר"ם מרוטנברג אומר שניתן לתקן את היין הפגום על ידי מזיגתו לקנקן.

הלכה

השו"ע [סי' קפב סע' ג, ז] פוסק שאין לברך ברכת המזון על כוס פגום אלא בשעת הדחק. לגבי תיקון הפגימה פוסק השו"ע [סע' ו] גם כרא"ש, שניתן לתקן הפגימה על ידי הוספת מעט יין או אפילו מים לכוס, וגם כשיטת המהר"ם מרוטנברג, שאם החזיר את היין לקנקן - היין שבקנקן כשר [סע' ה]. המשנה ברורה [סקכ"ז]. מקור הדין מהמגן אברהם [סק"ט] פוסק שהתיקון של המהר"ם מועיל רק בדיעבד, והתיקון של הרא"ש מועיל אף לכתחילה, אבל עדיף לעשות את שני התיקונים כשיטת הב"ח. המשנה ברורה [סקכ"ח] מוסיף את פסק המגן אברהם [סק"ט] שניתן לבטל את היין שבכוס ביין שבקנקן רק אם כמות היין שבקנקן גדולה יותר מכמות היין שבכוס, ואין צריך לשפוך מעט מעט [שער הציון אות כה]. המשנה ברורה [סקל"ב] סומך על דברי הראב"ד [על פי אפשרות אחת של המגיד משנה], ופוסק שבשעת הדחק, כשיש לו רק כוס פגומה, יקח כוס קטנה ויעביר את היין לכוס זו "דעל ידי זה נמי מתקן הפגימה קצת".